

DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2025.03.087>Патока І. В.¹

0000-0002-3810-2769

Крусанов Д. А.²

0009-0007-7869-9009

¹ Інститут географії Національної академії наук України, м. Київ² Рейнський університет Бонна імені Фрідріха-Вільгельма, м. Бонн; Адміністрація округу Єрихов, м. Бург

Індикація просторової справедливості через доступність соціальних послуг: сучасний досвід Німеччини

УДК 711.4+364+911.9+303.6(430)(045)

У роботі виділені та проаналізовані індикатори просторового розвитку та просторової справедливості, які застосовуються в Німеччині на рівні округів, на прикладі індикаторів доступності базових соціальних послуг. На основі наведених індикативних показників проведено порівняльний аналіз округів, що розташовані в різних федеральних землях країни, для оцінювання розвитку сільських територій в цьому аспекті. У результаті проведеного дослідження доведено, що периферійне розташування та порівняно низький рівень економічного розвитку окремих територій в Німеччині не тотожні низькому рівню розвитку соціальної інфраструктури та поганій доступності базових соціальних послуг. Зазначено, що цей фактор сприяє більшій рівномірності щодо територіального розвитку та кращої ситуації у вимірі просторової справедливості, що зменшує ризики утворення маргінальних периферійних утворень.

Ключові слова: просторова справедливість, територіальне планування, соціальна інфраструктура, індикатори доступності, базові соціальні послуги.

Актуальність теми дослідження

З огляду на широкі дискусії про напрями і перспективи просторового розвитку України у післявоєнний період, які розгортаються не тільки в науковій, а і в публічній площині, доречним є аналіз досвіду втілення принципів просторової справедливості в територіальну організацію життєвого простору європейських країн. Адже забезпечення збалансованого соціально-економічного просторового розвитку може стати тим підґрунтям післявоєнного відновлення, яке сприятиме поверненню до життя зруйнованих та знелюднених територій, звичайно за умови реалізації безпекових складових [1]. У Німеччині питання просторової справедливості тісно пов'язані з рівними умовами доступу до послуг у різних регіонах, що є важливою частиною концепції рівних умов життя [2].

Стан вивчення питання, основні праці

Дослідженню проблематики просторової справедливості (spatial justice), яка має міждисциплінарний характер, сьогодні присвячено чимало праць у зарубіжній літературі. Найширше концепція просторової справедливості репрезентована економіко-географічним напрямом (Harvey, D., Lefebvre, H., Soja, E. W. та ін.), який пов'язує в єдине ціле соціальну справедливість і організацію простору, що так само є важливим виміром соціально-економічної ефективності людських спільнот [3, с. 15] і, зокрема, стверджує, що справедливість має географію, і що справедливий розподіл ресурсів, послуг та доступ до них є основним правом людини [4]. Також підкреслюється важливість справедливого просторового планування з метою уникнення соціальної та економічної нерівності [4]. Просторова неспра-

Цитування:

Патока І. В., Крусанов Д. А. Індикація просторової справедливості через доступність соціальних послуг: сучасний досвід Німеччини. *Український географічний журнал*. 2025. № 3 (131). С. 87–97. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2025.03.087>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2025.

Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND
<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

ведливість має значний вплив на соціально-економічний розвиток регіонів, особливо у країнах, що розвиваються. Нерівномірний розподіл ресурсів може призвести до маргіналізації певних територій, що уповільнює їхній розвиток [5]. Це вказує на важливість рівномірного розподілу ресурсів для сталого зростання.

У сучасних працях також наголошується на важливості регіонального економічного розвитку в контексті просторової справедливості: «Збалансований розвиток регіонів Східної Німеччини вимагає справедливого розподілу ресурсів і підвищення їхньої доступності для населення» [1]. Такий висновок підкреслює важливість розроблення політики територіального розвитку, що спрямована на усунення відмінностей у доступі до життєво важливих послуг. Дослідники тематики просторової справедливості також звертають увагу на соціально-просторову поляризацію, проте на прикладі Нідерландів: «Соціально-просторова поляризація поглиблює відмінності між бідними та багатими районами, що призводить до посилення нерівності в доступі до ресурсів, житла та послуг» [6]. Наголошується на важливості спільних дій у сфері просторового планування та регіональної політики: тільки через скоординовані зусилля можна забезпечити рівні умови життя в різних регіонах країни [7].

Останніми роками в українському академічному просторі з'явилась низка публікацій, присвячених теоретичним дослідженням просторової справедливості, де узагальнюються базові принципи та методичні підходи до оцінювання просторової справедливості як міри ефективності та стійкості економічної системи [8]. Зокрема В. Небрат наголошує, що «просторова справедливість (spatial justice) — одна з найважливіших категорій серед тих, що визначають формування та ефективне функціонування господарського середовища, характер економічних відносин у суспільстві» [8]. Привертає увагу думка про те, що загальним гаслом для означення проблематики просторової справедливості може слугувати вираз «територія як простір для життя та праці» [3]. У останніх економіко-географічних дослідженнях визначено, що «в основі концепту просторової справедливості в Україні лежить принцип рівних можливостей, до якого варто прагнути, зважаючи на об'єктивну географічну нерівність в умовах життя, доступності послуг, рівнях мобільності тощо» [9]. Важлива репре-

зентація досвіду управління регіональним розвитком у Німеччині з погляду просторової справедливості міститься в роботі І. В. Гукалової [10]. Але наразі відсутні прикладні дослідження європейського досвіду з аналізом існуючих методичних підходів до оцінювання територіального розвитку в аспекті просторової справедливості, що є науковою новизною та визначило мету цього дослідження.

Мета та методи дослідження

Метою дослідження є обґрунтування індексів доступності до соціальних послуг при оцінюванні просторової справедливості на основі сучасної практики просторового планування в Німеччині. Під час цього дослідження застосовувалися як загальнонаукові методи, зокрема: системно-структурного аналізу, порівняння, синтезу, узагальнення, так і конкретно-наукові: статистичний, математичний (розрахунок показників), картографічний.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням наукових результатів

У Німеччині просторову справедливість відображено у принципах рівномірності умов життя, що стало особливо актуальним після возз'єднання країни, а також у баченні територіальної єдності Європейського Союзу [11]. З погляду управління просторовим розвитком показник рівня розвитку інфраструктури, забезпеченості та територіальної доступності того чи іншого місця є базовим до розуміння конкурентоспроможності регіонів [10, с. 421]. В останнє десятиріччя відбувається трансформація стандартів територіального планування в напрямі гарантування еквівалентних умов проживання, особливо щодо забезпечення доступності послуг усіх видів, насамперед соціальної інфраструктури. Одним із проявів такої трансформації є застосування так званої розподільної справедливості, що передбачає справедливий баланс до просторового розподілу ресурсів, товарів та об'єктів інфраструктури. Справедливість розподілу, яка є однією з чотирьох вимірів у концепції нової просторової справедливості, наряду зі справедливістю можливостей, процесуальною справедливістю та справедливістю між поколіннями, є державною гарантією рівності в інфраструктурній політиці [9, с. 28].

Наприклад, у документі «Концепції та стратегії дій щодо просторового розвитку Німеччини» 2016 р. увага акцентується на перебудові стандартів територіального планування в напрямі гарантування еквівалентних умов проживання, особливо щодо забезпечення доступності соціальних послуг [12]. У останні роки посилилась критика державної політики, яка «характеризується демонтажем функцій державного постачання та соціальних виплат і усуненням відповідальності за політику просторового розвитку на користь сприяння конкурентоспроможності та росту, що має соціальні наслідки і поглиблення просторових диспропорцій» [13]. Вирішення цієї дилеми вбачається у поверненні знову до моделі, що ґрунтується на принципі соціальної держави, соціальної та просторової єдності, балансу та екологоорієнтованої відповідальності. Такий підхід покликаний визнати необхідність

соціальної солідарності та просторової справедливості, що сприяє додатковому розвитку сільських територій та розглядає сільські райони як економічно та соціально важливі місця [10, с. 426].

Аналіз аспектів просторової справедливості на прикладі індикативних показників, що застосовуються у Німеччині, дозволяє насамперед оцінити соціальну інфраструктуру та широкий спектр індикаторів доступності базових соціальних послуг (табл. 1).

У Німеччині громадський транспорт (ÖPNV) має першорядне значення для забезпечення мобільності всіх людей і є передумовою для участі у громадському житті, забезпечення мобільності та рівних можливостей. Згідно офіційних даних, частка населення, що проживає в радіусі 600 м від зупинок зі щонайменше 20 вирушнями транспорту на день або в радіусі 1200 м від за-

Таблиця 1. Індикація просторового розвитку і просторової справедливості у ФРН (на рівні округів)*

Код та коротка назва індикатора	Зміст індикатора	Алгоритм	Зауваження
Розселення населення			
(17186) Густина населення • Einwohnerdichte	Кількість населення на 1 км ²	Населення / площа	Густина населення є загальним виміром регіонального розподілу населення та найбільш часто використовуваною інформацією для оцінювання ринку праці, використання інфраструктури, навантаження на навколишнє середовище
(17332) Густина населення та робочих місць • Einwohner-Arbeitsplatz-Dichte	Кількість населення та працівників на 1 км ²	(Населення + працівники) / площа	На відміну від густоти населення, густина населення та робочих місць розраховується із суми жителів та працівників на певній території. Таким чином, це показник максимального використання простору протягом дня
(17726) Регіональний демографічний потенціал • Regionales Bevölkerungspotenzial	Регіональний демографічний потенціал громад (муніципалітетів) у радіусі 100 км на 1000 жителів	Сума (міського) населення громад, зваженого на 1000 жителів, у радіусі 100 км по прямій	Регіональний демографічний потенціал є мірою можливостей просторових взаємодій. Чим більше населення в районі може бути охоплено і чим коротші відстані, які потрібно подолати, тим вищий його контактний потенціал
Доступність			
(18811) Доступність до верхніх (найбільших) центрів • Erreichbarkeit von Oberzentren	Середній час у дорозі на автомобілі до найближчого верхнього (найбільшого) центру, хв	Час в дорозі на автомобілі до найближчого верхнього (найбільшого) центру, хв	Це середньозважене значення часу в дорозі автомобілем до найближчого верхнього центру. Розрахунок доступності для індивідуального транспорту базується на пошуку маршрутів у дорожній мережі. Визначення швидкості руху автомобіля відбувається на основі врахування типів доріг, а також структурно-топографічних умов населених пунктів

(18810) Доступність до середніх центрів • Erreichbarkeit von Mittelzentren	Середній час у дорозі на автомобілі до найближчого, середнього або верхнього (найбільшого) центру, хв	Час у дорозі на автомобілі до найближчого середнього або верхнього (найбільшого) центру, хв	Це середньозважене значення часу в дорозі автомобілем до найближчого верхнього (найбільшого) або середнього центру. Розрахунок доступності для індивідуального транспорту базується на пошуку маршрутів у дорожній мережі.
(18810) Доступність до середніх центрів • Erreichbarkeit von Mittelzentren	Середній час у дорозі на автомобілі до найближчого середнього або верхнього (найбільшого) центру, хв	Час в дорозі на автомобілі до найближчого середнього або верхнього (найбільшого) центру, хв	Це середньозважене значення часу в дорозі автомобілем до найближчого верхнього (найбільшого) або середнього центру. Розрахунок доступності для індивідуального транспорту базується на пошуку маршрутів у дорожній мережі.
(6326) Середня відстань до місцевих супермаркетів • Nahversorgung Supermärkte Durchschnittsdistanz	Лінійна відстань до найближчого супермаркету, зважена за кількістю населення	Пряма лінія до найближчого супермаркету	Індикатор пішохідної відстані до найближчого супермаркету або дискаунтера. Містить зважену кількість ліній та частку мешканців поблизу. Близька відстань визначається як максимум 1000 м по прямій. Основою розрахунків є адресні дані про розташування об'єктів інфраструктури.
(7786) Місцева постачання: супермаркети. Частка населення в радіусі 1 км (%) • Nahversorgung Supermärkte Anteil der Bev. 1km Radius	Відсоток жителів, що проживає на максимальній лінійній відстані 1000 м до найближчого супермаркету	Кількість населення в радіусі 1 км від найближчого супермаркету	Індикатор пішохідної відстані до найближчого супермаркету або дискаунтера. Містить зважену кількість населення та частку мешканців поблизу. Близька відстань визначається як максимум 1000 м по прямій. Основою даних є адреси розташування об'єктів інфраструктури
(6328) Середня відстань до місцевих аптек • Nahversorgung Apotheken Durchschnittsdistanz	Лінійна відстань до найближчої аптеки, зважена за кількістю населення	Пряма лінія до найближчої аптеки	Індикатор пішохідної доступності до найближчої аптеки. Містить зважену за кількістю населення відстань по прямій лінії та частку мешканців прилеглої території. Близька відстань визначається як максимальна лінійна відстань 1000 м по прямій.
(7792) Місцеві аптеки: частка населення в радіусі 1 км (%) • Nahversorgung Apotheken Anteil der Bev. 1km Radius	Відсоток жителів, що проживає на максимальній лінійній відстані 1000 м до найближчої аптеки	Кількість населення в радіусі 1 км від найближчої аптеки	Індикатор пішохідної доступності до найближчої аптеки. Містить зважену за кількістю населення відстань по прямій лінії та частку мешканців прилеглої території.
(6329) Середня відстань до місцевих початкових шкіл • Nahversorgung Grundschulen Durchschnittsdistanz	Лінійна відстань до найближчої початкової школи, зважена за кількістю населення	По прямій лінії відстань до найближчої початкової школи	Індикатор пішохідної доступності до найближчої початкової школи. Містить зважену за кількістю населення відстань по прямій лінії та частку мешканців прилеглої території.

<p>(7789)</p> <p>Місцеві початкові школи: частка населення в радіусі 1 км (%)</p> <p>•</p> <p>Nahversorgung Grundschulen Anteil der Bev. 1km Radius</p>	<p>Відсоток жителів, що проживає на максимальній лінійній відстані 1000 м до найближчої початкової школи</p>	<p>Кількість населення в радіусі 1 км від найближчої початкової школи</p>	<p>Індикатор пішохідної доступності до найближчої початкової школи. Містить лінійні відстані, зважену за кількістю населення і частку мешканців прилеглої території</p>
<p>(8750)</p> <p>Місцеве забезпечення: середня відстань до найближчої зупинки громадського транспорту</p> <p>•</p> <p>Nahversorgung Haltestellen des ÖV Durchschnittsdistanz</p>	<p>Лінійна відстань, зважена за чисельністю населення, до найближчої зупинки громадського транспорту з не менше 20 відправленнями на день</p>	<p>По прямій до найближчої зупинки громадського транспорту</p>	<p>Індикатор пішохідної доступності до найближчої зупинки громадського транспорту. Містить зважену на кількість населення відстань по прямій лінії та частку населення прилеглої території. Близька відстань визначається як максимальна лінійна відстань 1000 м.</p>
<p>(8753)</p> <p>Місцеве забезпечення: зупинки громадського транспорту. Частка населення в радіусі 1 км (%)</p> <p>•</p> <p>Nahversorgung Haltestellen des ÖV Anteil der Bev. 1km Radius</p>	<p>Відсоток жителів, що проживає на максимальній лінійній відстані 1000 м до найближчої зупинки громадського транспорту з принаймні 20 відправленнями на день.</p>	<p>Кількість населення в радіусі 1 км від найближчої зупинки громадського транспорту</p>	<p>Індикатор пішохідної доступності до найближчої зупинки громадського транспорту. Містить зважену на кількість населення відстань по прямій лінії та частку населення прилеглої території. Близька відстань визначається як максимум 1000 м по прямій.</p>

* Bundesinstitut für Bau-, Stadt- und Raumforschung, INKAR (<https://www.inkar.de/>), [14]

лізничних вокзалів, становить понад 90 % по всій країні. Відповідно індикатори, пов'язані з доступністю громадського транспорту (номери індикаторів 8750 та 8753 згідно з реєстром INKAR, Bundesinstitut für Bau-, Stadt- und Raumforschung) [14], мають вагомe значення для індикації просторової справедливості.

Індикатори, що характеризують доступність центральних місць (індикатори 18811 і 18810) мають відношення до організації соціальної сфери та мережі надання адміністративних послуг. Населені пункти, визначені як центральні місця, забезпечують постачанням товарами і послугами, необхідними для повсякденного життя як власного населення, так і населення прилеглих територій. Залежно від потужності центральних об'єктів постачання та обслуговування, розрізняють верхній (тобто найбільший), середній та первинний центри (Oberzentrum, Mittelzentrum, Grundzentrum). По всій країні близько 97 % населення можуть дістатися до найближчого середнього або найбільшого центру машиною за

20 хв, а близько 82 % — за 30 хв на громадському транспорті.

Крім того, показники, пов'язані з доступністю продуктивних магазинів (індикатори 6326 та 7786) теж важливі для індикації просторової справедливості. Відповідно 88 % населення Німеччини можуть дістатися найближчого продуктового магазину за 5 хв на авто, 11 % — за 5–10 хв. У деяких сільських регіонах необхідно збільшити час у дорозі до 20 хв. Як виключення, час у дорозі може становити понад 20 хв, особливо в малонаселених регіонах земель Бранденбург та Мекленбург-Передня Померанія, які відносяться до східної Німеччини (це території колишньої НДР).

В аспекті просторової справедливості важливі індикатори, що характеризують доступність медичного обслуговування. У середньому в Німеччині до найближчої лікарні, що пропонує спеціалізовану та/або максимальну допомогу (індикатор — доступність лікарень спеціалізованої та/або максимальної допомоги, Pkw-Fahrzeit zum nächsten Krankenhaus mit Schwerpunkt- und/oder

Maximalversorgung), можна дістатися машиною в середньому за 33 хв. Доступність на машині найкраща в Берліні — близько 16 хв, а найгірша у Бранденбурзі — близько 43 хв. Людям, які живуть у сільській місцевості, доводиться розраховувати на те, що поїздка автомобілем займе 30 хв або більше, щоб дістатися до найближчої лікарні, яка надає первинну та/або максимальну допомогу. У середньому до найближчої лікарні первинної медико-санітарної допомоги (індикатор — доступність лікарні первинної медико-санітарної допомоги, Pkw-Fahrzeit zum nächsten Krankenhaus mit Grundversorgung) можна дістатися машиною за 16 хв. Приблизно для 8 % населення дорога на автомобілі займає максимум 15 хв, ще для 14 % — максимум 20 хв, решті 8 % — потрібно більше 20 хв. Проте загалом регіональний аналіз демонструє відносно збалансовану картину.

Крім того, 87 % населення можуть дістатися до пункту прийому сімейного лікаря (індика-

тор — доступність кабінетів сімейного лікаря, Pkw-Fahrzeit zur nächsten hausärztlichen Praxis) на машині максимум за 5 хв, 11 % — потрібно до 10 хв. У деяких сільських регіонах потрібен більш тривалий час у дорозі — до 30 хв. Це часто відбувається у малонаселених регіонах Мекленбург-Передня Померанія, Бранденбург та Північна Саксонія-Ангальт, які загалом відносяться до східної Німеччини (території колишньої НДР).

Доступність початкових шкіл (індикатор Pkw-Fahrzeit zur nächsten Grundschule) є вирішальним чинником для сімей із дітьми під час вибору місця проживання. Крім того, початкові школи як соціальні осередки виконують важливу функцію для місцевої спільноти. Середній час поїздки машиною до початкової школи в Німеччині складає 5 хв. Необхідно зазначити, що для сімей із дітьми старшого віку доступність неповної середньої школи (Pkw-Fahrzeit zur nächsten Schule der Sekundarstufe) також відіграє важливу роль у виборі місця проживання. У містах та сільських

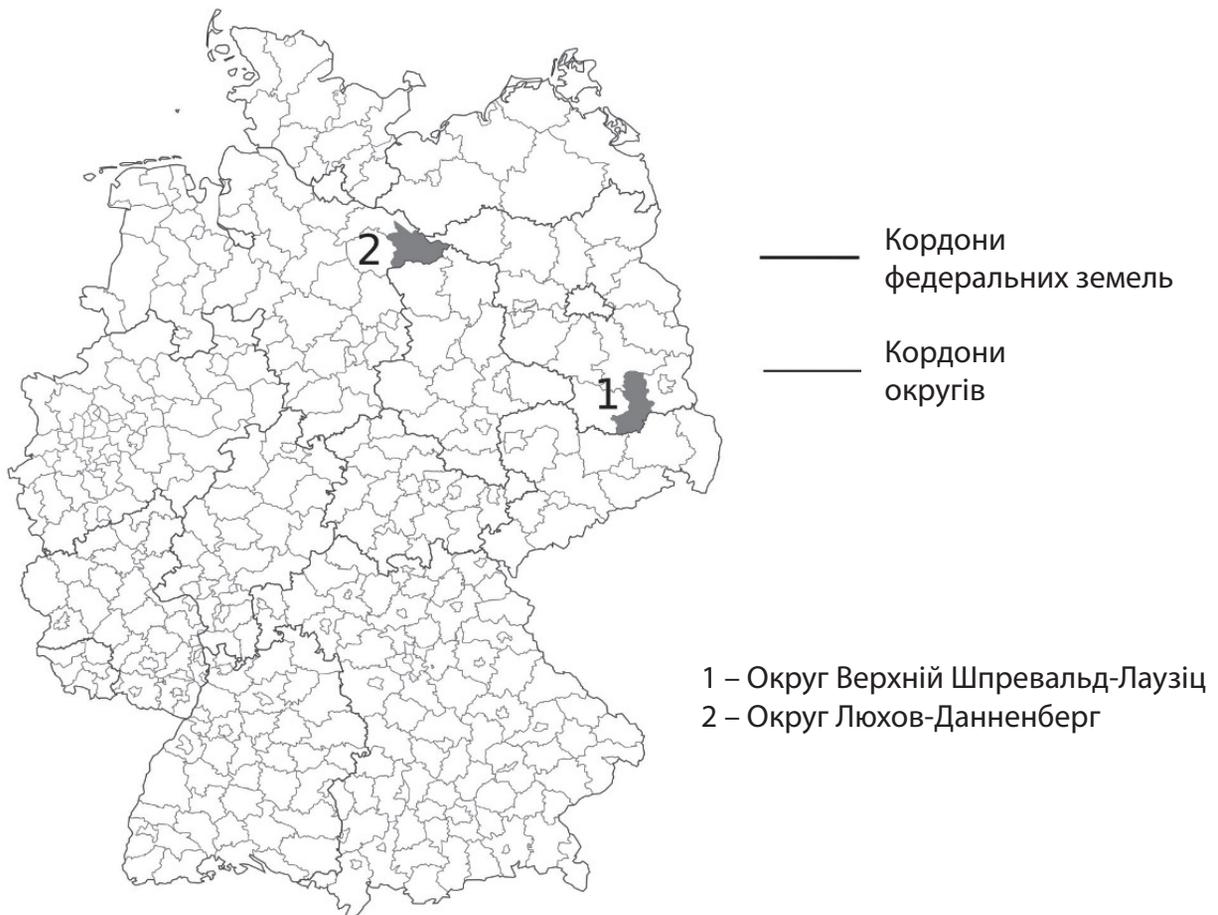

Рис. 1. Адміністративно-територіальний устрій ФРН на рівні земель та округів

поселеннях, як правило, потрібен короткий час для поїздки до найближчої середньої школи. Такі школи (Pkw-Fahrzeit zur nächsten Schule der Sekundarstufe II) пропонують диплом про середню освіту або кваліфікацію, яка дає право на вступ до університету. У середньому до цих шкіл у Німеччині можна дістатися на авто за 10 хв.

Для ілюстрації існуючих підходів щодо реалізації планування розвитку сільських територій у вимірі просторової справедливості представляється доречним, користуючись наведеними індикативними показниками, провести порівняння округів, що розташовані в різних федеральних землях Німеччини, з метою подальшого аналізу ситуації в українських громадах.

Необхідно зазначити, що у Німеччині територіальні округи в сільській місцевості дуже відрізняються за площею, але найбільший діапазон округів займає площу від 500 до 1500 км² (хоча є і округи площею 2–3 тис. км²), що може бути співставним із територіальною громадою в Україні. Кількість населення в округах як правило більша, ніж в Україні в сільських громадах, але для більш коректного дослідження з метою подальшого порівняння з ситуацією в українських сільських громадах варто зупинитися на округах з малою щільністю населення і розглянути там доступність соціальних послуг. З погляду географічного положення доцільно аналізувати регіони з постійним відтоком сільського населення, оскільки досвід саме таких регіонів буде більш релевантним для периферійних районів України. Тому для цього дослідження більш репрезентативні східні (колишня НДР) та сільськогосподарські північні землі, бо південний та західний регіони країни мають велику щільність населення і зростаючу динаміку щодо кількості населення. Таким чином, для аналізу було обрано округ Шпревальд-Лаузіц (Oberspreewald-Lausitz), розташований на півдні федеральної землі

Бранденбург (Brandenburg), яка є самою східною землею Німеччини й територіально охоплює столицю країни м. Берлін, та округ Люхов-Данненберг (Lüchow-Dannenberg), розташований на самому сході федеральної землі Нижня Саксонія (Niedersachsen) (рис. 1).

Нижня Саксонія є типовим північним сільськогосподарським регіоном, орієнтованим на сировинний фактор. Як видно із *табл. 2*, ці два вибрані округи співставні за площею, але округ Шпревальд-Лаузіц більш ніж удвічі переважає за чисельністю населення та відповідно щільністю, хоча загально відомо, що щільність населення на західних землях Німеччини значно вища, аніж у п'яти нових федеральних землях на сході: майже на 30 % площі там мешкає лише п'ята частина населення країни [15]. Поєднав ці округи те, що вони знаходяться далеко від ключових транспортних шляхів країни й те, що переважна більшість населення у вибраних округах живе у сільській місцевості або невеликих містечках і зайнята сільськогосподарським виробництвом або їздить на роботу в більші міста.

Для отримання повнішої картини для порівняння, приводяться індикативні показники не лише за обраними округами, а й за землями Бранденбург і Нижня Саксонія, де вони знаходяться, та по Німеччині в цілому (*табл. 3*). Привертає увагу те, що індикатори доступності базових соціальних послуг (7786, 7789, 8753, 7792) мають практично ідентичні показники як у розрізі округу Шпревальд-Лаузіц, так і в середньому по федеральній землі Бранденбург, але в розрізі Люхов-Данненберг (ці показники приблизно вдвічі менші, ніж у середньому по федеральній землі Нижня Саксонія. А показник доступності зупинок громадського транспорту (8753) в розрізі менший понад уп'ятеро від середніх значень по землі (16,0 та 88,0 відповідно). Але важливо підкреслити, що для аналізу були вибрані най-

Таблиця 2. Характеристика вибраних округів ФРН за площею, населенням і густотою населення*

Федеральна земля	Округ (Landkreise)	Площа, км ²	Кількість населення, осіб	Кількість осіб на км ²
Бранденбург (Brandenburg)	Верхній Шпревальд-Лаузіц (Oberspreewald-Lausitz)	1223,48	108 263	88
Нижня Саксонія (Niedersachsen)	Люхов-Данненберг (Lüchow-Dannenberg)	1227,32	49 178	40

* Bundesinstitut für Bau-, Stadt- und Raumforschung, INKAR (<https://www.inkar.de/>), 31.12.2022 р.

Таблиця 3. Окремі індикативні показники просторового розвитку ФРН в аспектах просторової справедливості та сталого розвитку*

Індикатор	Округ Верхній Шпревальд-Лаузіц	Земля Бранденбург	Округ Люхов-Данненберг	Земля Нижня Саксонія	Федеративна Республіка Німеччина
Загальна площа, км ²	1223	29 654	1227	47 710	357 581
Загальна кількість населення	108 396	2 531 071	48 503	8 003 421	83 155 031
(16436) Зони розселення населення та транспортної мережі, %	11,9	9,6	8,3	14,2	14,0
(16407) Щільність розселення, осіб/км ²	746,27	888,49	477,49	1184,11	1656,62
(17186) Густина населення, осіб/км ²	121,29	85,35	39,52	167,75	232,55
(17332) Густина населення та робочих місць	121,3	114,0	51,2	231,0	325,7
(7786) Міське постачання: супермаркети. Частка населення в радіусі 1 км, %	65,0	65,0	39,0	68,0	74,0
(7789) Місцеві початкові школи: частка населення в радіусі 1 км, %	55,0	55,0	29,0	63,0	72,0
(8753) Міське забезпечення: зупинки громадського транспорту. Частка населення в радіусі 1 км, %	86,0	88,0	16,0	88,0	92,0
(7792) Міське забезпечення: аптеки. Частка населення в радіусі 1 км, %	57,0	57,0	25,0	57,0	67,0
Доступність лікарні первинної медико-санітарної допомоги, хв, Pkw-Fahrzeit zum nächsten Krankenhaus mit Grundversorgung	18,13	–	18,67	–	16
ВВП на душу населення, тис. євро	27,8	29,75	25,8	37,6	40,5
Рівень безробіття, %	7,6	6,2	7,9	5,8	5,9
Частка молоді, що не закінчила шкільне навчання (від загальної кількості школярів)	6,0	5,5	9,3	8,1	6,1

* Bundesinstitut für Bau-, Stadt- und Raumforschung, INKAR (<https://www.inkar.de/>), дата звернення: 15.12.2023 р. Усі дані станом на 2020 р., крім доступності шкіл, аптек і супермаркетів (2021 р.) [14]

більш периферійні в усіх аспектах регіони, та, незважаючи на це, індикатори доступності базових соціальних послуг у середньому по федеральній землі Бранденбург та Нижня Саксонія мають показники, лише трохи менші за значення в цілому по країні. Крім того, вирізняється ситуація з індикатором «Доступність лікарні первинної медико-санітарної допомоги, Pkw-Fahrzeit zum nächsten Krankenhaus mit Grundversorgung», де показники по округах вищі за його значення в цілому по країні.

На основі проведеного дослідження індикаторів просторового розвитку та просторової справедливості в Німеччині на рівні округів на прикладі показників доступності базових соціальних послуг можна зробити висновок, що навіть ті території, що мають дуже низькі показники густоти населення та щільності розселення по відношенню до середніх значень по країні, а також густоти населення та робочих місць (показник максимального використання простору протягом дня), мають значну доступність до базових

соціальних послуг. Периферійність та порівняно низький рівень економічного розвитку (у вибраних округах ВВП на душу населення майже вдвічі менше середнього значення по країні) не тотожні низькому рівню розвитку соціальної інфраструктури та низької доступності базових соціальних послуг, а деякі показники по округам навіть вищі за їх значення в цілому по країні. Крім того, як з'ясувалося під час дослідження, східні сільськогосподарські землі, що мають досвід взаємодії із соціалістичною системою, наразі не завжди мають найнижчий рівень доступності до базових соціальних послуг. Безумовно, це сприяє більшій рівномірності в освоєності територій та кращих позицій у вимірі просторової справедливості, що зменшує ризики утворення маргінальних периферійних утворень [5]. Ці складові є важливими для подальших розвідок з цієї проблематики та розробки рекомендацій щодо забезпечення збалансованого соціально-економічного просторового розвитку територіальних громад в Україні.

Висновки. Новизна дослідження

Визнання того, що просторові відмінності зумовлюють різні економічні, соціальні, екологічні можливості для жителів окремих територій є наріжним каменем концепту просторової справедливості. У вужчому розумінні просторову справедливість розглядають як доступність повного спектру послуг, необхідних для забезпечення гідної якості життя населення і соціальної солідарності, що сприяє додатковому розвитку сільських територій як економічно та соціально важливих місць. У дослідженні зазначено, що в Німеччині відбувається трансформація стандартів територіального планування в напрямі гарантування еквівалентних умов проживання, особливо щодо забезпечення доступності послуг усіх видів, перш за все соціальної інфра-

структури. У роботі виділені та проаналізовані індикатори просторового розвитку та просторової справедливості, що застосовуються в Німеччині на рівні округів, на прикладі індикаторів доступності базових соціальних послуг. На основі наведених індикативних показників проведено порівняльний аналіз округів, розташованих у різних федеральних землях країни, для оцінювання ступеня реалізації планувальних підходів до розвитку сільських територій у вимірі просторової справедливості. У результаті проведеного дослідження визначено, що в Німеччині навіть ті регіони, що мають дуже низькі показники густоти населення та щільності розселення по відношенню до середніх значень по країні, а також густоти населення та робочих місць, мають значну доступність до базових соціальних послуг. Доведено, що у визначених округах периферійність та порівняно низький рівень економічного розвитку окремих територій не тотожні низькому рівню розвитку соціальної інфраструктури та поганій доступності базових соціальних послуг. Зазначено, що цей фактор сприяє більшій рівномірності в освоєності територій та кращих позицій у вимірі просторової справедливості, що зменшує ризики утворення маргінальних периферійних утворень.

Вищезазначені аспекти є науковою новизною та мають велике практичне значення для розробки рекомендацій щодо перспективного пілявоєнного розвитку територіальних громад в Україні у вимірі просторової справедливості. Розглянуті в дослідженні показники доступності базових соціальних послуг доцільно застосовувати при плануванні соціальної і транспортної інфраструктури на місцевому рівні, при розробці комплексних планів просторового розвитку територій територіальних громад та генеральних планів населених пунктів.

Література [References]

1. Henn, S., & Schäfer, S. (2020). Wirtschaftsraumliche Struktur und Entwicklung Ostdeutschlands. In: Becker, S.; Naumann, M. (Eds.). *Regionalentwicklung in Ostdeutschland*. Springer, 85–96.
2. Weingarten, P., & Steinführer, A. (2020). Daseinsvorsorge, gleichwertige Lebensverhältnisse und ländliche Räume im 21. Jahrhundert. *Zeitschrift für Politikwissenschaft*, 30, 653–665.
3. Borodina, O. M. (2021). Spatial justice in land use and sustainable rural development: in 2 books. Book 1: Justice in access to land resources and benefits from their use in rural areas: monograph. National Academy of Sciences of Ukraine; State University of Economics and Forecasting, National Academy of Sciences of Ukraine, 225 p. URL: <http://ief.org.ua/docs/mg/350.pdf> [In Ukrainian]. [Бородіна О. М. (2021). Просторова справедливість у землекористуванні та сталому сільському розвитку: у 2-х книгах. Кн. 1: Справедливість у доступі до земельних ресурсів і вигід від їх використання на сільських територіях: монографія. К.: НАН України; ДУ «Ін-т економіки та прогнозування НАН України». 225 с.] URL: <http://ief.org.ua/docs/mg/350.pdf>

4. Soja, E. W. (2010). *Seeking Spatial Justice*. University of Minnesota Press, 256 p. DOI: <https://doi.org/10.5749/minneso-ta/9780816666676.001.0001>
5. Rodriguez-Pose, A. (2018). The revenge of the places that don't matter (and what to do about it). *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 11(1), 189–209.
6. Permentier, M., Bolt, G., & Van Ham, M. (2020). Socio-spatial Polarisation and Policy Response in the Netherlands. *Social Indicators Research*, 111(2), 701–718.
7. Terfrüchte, T. (2019). Gleichwertige Lebensverhältnisse zwischen Raumordnung und Regionalpolitik. *Wirtschaftsdienst*, 99 (Sonderheft), 24–30.
8. Nebrat, V. (2020). Ukrainian sources of the theory of spatial justice. *History of the national economy and economic opinion in Ukraine*, 53, 9–33. DOI: <https://doi.org/10.15407/ingedu2020.53.009> [In Ukrainian]. [Небрат В. (2020). Українські джерела теорії просторової справедливості. *Історія народного господарства та економічної думки в Україні*, Вип. 53, 9–33.]. DOI: <https://doi.org/10.15407/ingedu2020.53.009>].
9. Gukalova, I. V., Maruniak, Eu. O., Lisovskyi, S. A., Mozghovyi, A. A., Poklyatskyi, S. A., & Gormiz, O. V. (2024). Spatial Justice: Geographical Conceptualization in the Context of War in Ukraine. *Ukr. Geogr. Zh.*, 2, 24–32. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2024.02.024> [In Ukrainian]. [Гукалова І. В., Маруняк Є. О., Лісовський С. А., Мозговий А. А.; Покляцький С. А., Горміз О. В. Просторова справедливість: географічна концептуалізація в умовах війни в Україні. *Укр. геогр. журнал*, № 2, 2024, 24–32. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2024.02.024>].
10. Gukalova, I. V. (2023). The German experience of managing regional development: aspects of spatial justice. In: Scientific and educational dimensions of natural sciences: Scientific monograph. Baltija Publishing, Riga (Latvia), 406–431. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-289-0-19> [In Ukrainian]. [Гукалова І. В. Німецький досвід управління регіональним розвитком: аспекти просторової справедливості. У: Scientific and educational dimensions of natural sciences: Scientific monograph. Baltija Publishing, Рига, 406–431. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-289-0-19>].
11. Hahne, U., & Stielike, J. M. (2013). Gleichwertigkeit der Lebensverhältnisse. Zum Wandel der Normierung räumlicher Gerechtigkeit in der Bundesrepublik Deutschland und der Europäischen Union. *Ethik und Gesellschaft*, 1/2013. DOI: <https://doi.org/10.18156/eug-1-2013-art-3>.
12. Leitbilder und Handlungsstrategien für die Raumentwicklung in Deutschland (2016). URL: https://www.bmi.bund.de/SharedDocs/downloads/DE/veroeffentlichungen/themen/heimat-integration/raumordnung/leitbilder-und-handlungsstrategien-raumordnung.pdf?__blob=publicationFile&v=3
13. Miosga, M. (2020). Die Rolle der Raumplanung im Umgang mit gesellschaftlichen Herausforderungen. *Nachrichten der ARL*, 1–2, 7–14.
14. Bundesinstitut für Bau-, Stadt- und Raumforschung. INKAR. URL: <https://www.inkar.de/> (дата звернення: 15.12.2023).
15. Statistisches Bundesamt. Bevölkerungsentwicklung in Ost- und Westdeutschland zwischen 1990 und 2022: Angleichung oder Verfestigung der Unterschiede? URL: <https://www.destatis.de/DE/Themen/Querschnitt/Demografischer-Wandel/Aspekte/demografie-bevoelkerungsentwicklung-ost-west.html> (дата звернення: 16.08.2024).

**Стаття надійшла до редакції 19.05.2024,
прийнята до друку 14.07.2025.**

| Patoka, I. V.

ID 0000-0002-3810-2769

| Kusanov, D. A.

ID 0009-0007-7869-9009

¹ Institute of Geography of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv² Rhenish Friedrich Wilhelm University of Bonn, Bonn; Landkreisverwaltung Jerichower Land, Burg

Indication of Spatial Justice through the Accessibility of Social Services: Contemporary German Experience

UDC 711.4+364+911.9+303.6(430)(045)

Ensuring balanced socio-economic spatial development is a crucial foundation for Ukraine's post-war recovery, particularly for revitalizing war-damaged and depopulated areas, provided that essential security measures are in place. In this context, analyzing the experience of implementing the principles of spatial justice in the territorial organization of living spaces in European countries is crucial. Thus, this paper aims to examine aspects of spatial justice in Germany, focusing on key indicators of access to basic social services. The study highlights that Germany has been transforming its spatial planning standards to ensure equitable living conditions, particularly in terms of access to various services, with a focus on social infrastructure. This paper is the first to identify and analyze spatial development and equity indicators at the district level in Germany, using the example of access

to basic social services. A comparative analysis is conducted across districts in different federal states to assess rural area development in terms of spatial justice. The findings demonstrate that peripheral locations and relatively low economic development in some regions of Germany do not necessarily correlate with underdeveloped social infrastructure or limited access to basic social services. This factor promotes greater regional development uniformity and improves spatial justice outcomes, reducing the risk of marginalization in peripheral areas. These insights offer both scientific novelty and practical value for developing recommendations on rural community spatial development in Ukraine, with a focus on spatial justice.

Keywords: *spatial justice, territorial planning, social infrastructure, indicators of accessibility, public utilities.*

For citation:

Patoka, I. V., Krusanov, D. A. (2025). Indication of Spatial Justice through the Accessibility of Social Services: Contemporary German Experience. *Ukrainian Geographical Journal*. No. 3(131): 87–97. [In Ukrainian.] DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2025.03.087>

Copyright © 2025 Publishing House *Akadempyodyka* of the National Academy of Sciences of Ukraine.

The article is published under the open access license CC BY-NC-ND license

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>